

MÁRKUS BÉLA

*Bummedli meg bajszenolás**Szilágyi István közírói pályájának kezdete (1963–1972)*

hatvanas évek eleje, közepe. A szocialista Románia Gheorghe Gheorghiu-Dej korszakának vége, a kommunista párt új főtitkára, Ceaușescu uralkodásának kezdete. Szilágyi István pályájának legeleje. Az indító állomás, amelyről ki sejthetné, hogy negyvenvalahány év múlva (a névtábla *Helikon*-ra cserélését követően) a végállomás is lesz, az *Utunk*, a népköztársaság Írószövetségének hetilapja. Még egyetemista, amikor – a vallomásos *Kóborló évek* (*Utunk Évkönyv*, 1985) szerint – szóba kerül, hogy fölveszik a laphoz. A főszerkesztő Létay Lajosnak, akivel aztán több mint egy negyedszázadig dolgozik együtt, mindössze egy kikötése van: előbb fejezze be a tanulmányait a kolozsvári egyetem jogi karán, vagyis államvizgázzon. A doktori címnek ugyan aligha veszi hasznát később bármikor is, megszerzése mégis inkább az ő számára szükség. Neki ad biztonságot, nem a lap irányítóinak. Őt erősíti öntudatában és önéretében. Hogy jól határozott, amikor az esti tagozaton szerzett érettségivel, minek utána egészségi okokból alkalmatlannak bizonyult arra, hogy mozdonyvezető legyen, jelentkezett az egyetemre. Az öt év, illetve az előtte a nagyváradi és szatmárnémeti vasúti fűtőházban lehúzott három és fél a pályája szempontjából mégsem bizonyult nemhogy vak-, de mellékvágánynak sem. Nem vesztegelt, nem vesztegette az idejét. Akkor sem, amikor – Gálfalvi György kifejezésével (lásd Arcképek – Szilágyi István. Igaz Szó, 1977/4) – „moccanni” érezte magában az író: másodéves egyetemista korában megállt annál a műhelyablaknál, ahol tanonckodott, majd hazatérve a diákothonban rögtön rögzítette élményemlékeit. A *Te kis sorskovács* hamarosan meg is jelent az *Utunkban* (1961/5), hogy aztán ez a legelső – utólag, mondjuk úgy, karcolatnak minősülő – írása legyen első kötetének címadó darabja is, *Sorskovács* változatban. Ugyanebben az esztendőben további két alkotását – az *Egy zsák búza*, illetve a *Szerencsekerék* című novelláit – közli az irodalmi hetilap (*Utunk*, 1961/15 és 1961/44), majd a rákövetkező év meghozza számára az első, visszhangos írói sikert is: az *Abol nem történik semmi* című elbeszélésével az *Utunk* novellapályázatának nyertese lesz. A Román Népköztársaság kikiáltásának 15. évfordulója alkalmából a kor fellengzős sablonnyelvén meghirdetett pályázatra olyan alkotásokat vártak, „melyek hazánkban a szocialista építés kiteljesítésén dolgozó hős munkásosztály, a szocializmus útján járó kollektivista parasztság, valamint az értelmiségiek életének mai jellegzetesebb kérdéseivel foglalkoznak, s dolgozók formálódó tudatának megnyilvánulásait példázva hirdetik a szocialista emberség, a kommunista erkölcs erejét és szépségét”. Az eredményhirdetéshez több mint egyoldalas szerkesztőségi cikk kapcsolódott. Ebben a beküldött pályaművek szerzőinek általános jellemzéséül fontosnak tartották kiemelni, hogy „ezek a fiatalok mennyire ugyanannak az ügynek a szolgálatában állanak, mint az előttük járók”, másrészt a (Köntös) Szabó Zoltán és Szíves Sándor előtt első díjjal jutalmazott Szilágyi Istvánt méltatva hangsúlyozták, hogy olyan ifjú író jelentkezett, „aki életanyagában, gondolkodásmódjában, művészi látásában is a felszabadult munkásosztály fia és neveltje” (Huszonzét elbeszélés. *Utunk*, 1963/10).

„... CÖCÖ, MUNKÁSOSZTÁLYAL FRISSÍTÜNK?”

Ez az értékelés a maga nyomatékaival azt sejteti, hogy a hetilap szerkesztőségét az állás felajánlásakor legalább annyira foglalkoztatta a fiatalember származása, mint írásainak

[*Műhely*]

színvonal. Sőt, mintha az előbbi lett volna a fontosabb. Ez nemcsak annak alapján gyanítható, hogy végül is újságírónak hívták oda, a Mikó Ervin vezette riportrovat munkatársának, hanem még inkább abból, hogy egy ideig mint munkáskádert tartották számon. Mondhatni, ez volt a védjegye – Marosi Péter is erre hivatkozva védte meg, sajnálkozva téve szóvá a díjnyertes elbeszélés „helyenkénti vontatottságát”, hiszen az író „onnan jött, ahol legmagasabb hőfokon építik a szocializmust, egy munkásnegyedből, vasúti műhelyből került egyetemre” (Ahol új emberség formálódik. *Utunk*, 1963/22). A maga idejében napnál világosabb lehetett e vélekedés szöveg közötti utalása, mégpedig Nagy Istvánnak arra a regényére, amelynek átdolgozott változatáért 1955-ben a romániai Állami Díj I. fokozatát kapta, s amely mintegy a szocialista realizmus mintadarabjaként szolgált a korabeli kritikusok körében. *A legmagasabb hőfokon* itt azonban aligha ilyen összefüggésben került szóba; említése ironikus célzatú, polemizáló jellegű is lehet, kiváltképp annak a „káderezés”-nek az ismeretében, amelyet a legnevesebb proletáriró szükségesnek tartott lefolytatni, a saját lakására hívta meg az egyetemista elbeszélőt. Hogy miként zajlott le a találkozás, a „szemrevételezés”, ennek részleteit a majdani szerkesztőségi munkatárs, Marosi Péter is ismerhette, még mielőtt az oly sokat hangoztatott tartózkodása ellenére szép számú önéletrajzi emlékezéssel előrukkoló Szilágyi István maga elevenítette volna fel őket érdekesen tartalmas családtörténete, a *Vesztések* (*Utunk Évkönyve*, 1982) egyik epizódjában. Egy szót sem ejt itt vendéglátója múltjáról, iskolázottságáról, különféle tisztségeiről – mondandója mellékesen sem érinti, hogy akadémiai levelező tagsága vagy írószövetségi központi vezetőségi tagsága révén mekkora befolyása lehetett. Vélt vagy valós tekintélye nem tényező; írói munkássága nem téma. De a vendég szárnypróbálgatásai, zsengei sem. Pedig a pályakezdő tán készül is rá, hogy megvédje őket. Am meglepetés éri: az idős proletáriró csak a családja iránt érdeklődik. Azzal lesz baja, s hogy mi, az a majd két évtized múltával felidézett jelenet alapján nemcsak a kettejük életfelfogásának és történelemszemléletének lényegi különbségére vall, hanem egyúttal rámutat arra is, hogy e korszakban a szerző származása, családi, társadalmi helyzete csakugyan a mű üzenetének hitelesítőjeként szerepelt. Osmanra hivatkozva Balázs Imre József taglalja ezt *A hatalmi beszéd az erdélyi magyar irodalomban a második világháború után* című tanulmányában (lásd *A sztálinizmus irodalma Romániában*. Szerk. Balázs Imre József. Kolozsvár, 2007, Komp-Press).

Nagy István előbb azon akadt fel, hogy ha Szilágyi István édesapja a Dermatában, Kolozsvár bőr- és cipőgyárában volt tímár, akkor hogy-hogy Zilahon laktak, a magyarázatot meg egyenesen azzal fogadta, hogy „nekünk, a mozgalomban, ezekkel az alakokkal volt a legtöbb bajunk”. Hogy pontosan így mondta-e, hogy hosszú évek távolából felidézhető-e egy párbeszéd, az lehet kétséges, az viszont aligha, hogy a megítélés munkásmozgalmi szempontú, osztályharcos alapállású volt. Amikor a család, az otthon, a magánélet utólag is csak visszahúzó erőnek számíthatott – a politikai szerepvállalásaiért annak idején kétszer is börtönbüntetést szenvedett kommunista ezért vetheti oda a gazdasági válság idején munka nélkülivé lett apjával példálózó vendégének, hogy „Igen, de volt hová haza menjen”. Még jellegzetesebbek a munkára vonatkozó megjegyzései – mintha annak a Révai Józsefnek a szavait visszhangoznák, aki a nevezetes Felelet-vita során Czuczor Gergely közmondás-gyűjteményéből idézte a népi bölcsességet: „Aki úrdolgában megszakad, annak f...gal harangoznak.” Nagy Istvánnak se fér a fejébe, még évtizedek múlva is felhánytorgatja, miért nem értette meg az ipari munkásság jó része, „hogy azzal, hogy törjük magunkat, csak a burzsujok bukszáját tömjük még vastagabbra”. „Csak bérharcban lehetett rájuk számítani. Ritka eset volt, amelyik tovább jött velünk” – sorolja tovább kifogásait a pártharcos, a vele vitázó egyetemista azonban már nem pusztán az apja becsületét védi. Hanem – egész pályájának sarkalatos életszemléleti alapjaként és viszonyítási pontjaként –

a munkáét is. Attól a meggyőződéstől vezetett, ami mellett már a *Sorskovács* tanonca hitet tett: hogy az ember nemcsak félig lehet kovácsa saját sorsának, hanem egészen, mégpedig a munkája révén is. Az igyekezetével, az akaratával és persze a hozzáértésével, a tudásával. Mindezt így dramatizálja a káderezés jelenete: „Szóval ezek csak hajtottak” – értelmezi a kommunista párttól távol maradó dolgozók viselkedését Szilágyi István, és partnere nemcsak ezt erősíti meg, hanem azt is, hogy ezek a munkások jó szakemberek voltak, „tudtak dolgozni”. „Bár ennyi” – szól az utólagos kommentár, csodálkozva, hogy a munkabírás és a szakértelem mit sem nyom a latban. De még lát esélyt idős társa meggyőzésére: „Próbáljuk meg elképzelni ezek nélkül a munkásnemzedékek nélkül az ország iparát negyvennégy után. Mert ezek nemcsak a saját műhelyben meg a kapitalista gyárában hajtottak, hanem az új rendszerben is. Ez meg már, ugye, nem közömbös *nekiünk*.” Úgy érezte, már-már diadalmaskodott az érvelésével, amikor újabb sérelem érte, ismét az apja miatt, aki meghalt a háborúban. „A szovjetellenes fronton, ugye...” – kérdezte a dogmák embere tőle, s ő hallgatott, nem humorizált, mint utólag, hogy „Naná, mert a walesi herceg lóversenyén”, és nem kérdezte azt sem, ami a nyelve hegyén volt: „Ha oklahomai tengerészgyalogosok lennének, tán jobban imponálnánk Pista bácsinak?”

A hiábavaló vita miatt csendben maradó leendő *Utunk* munkatársnak aztán újabb és újabb káderezésre kellett számítania a munkahelyén is. A *Kóborló évek* úgy ecseteli ezeket, hogy az előadás színes derűje mögött fel-felbukkan a sebzett lélek egykori komorsága, az igazságtalanság kósza fájdalma. Az emlékező okkal kérdezi magától, nem kicsinyesség-e az annak idején véletlenül elcsípett bántó megjegyzések szóba hozása. Azé például, amelyik nagyon is megtette a hatását: „cöcö, munkásosztállyal frissítünk?” hangzott, persze hogy a füle hallatára, gondolatban hadd fogalmazza tovább a mondatokat. Így valahogy: „Nem volt elég a gyorstalpalókból a korszak elején? Hogy ezek esetleg megtanulták a leckét? – annál rosszabb. Nehezebben megy majd a lekezelésük. Sebaj, marad a vállon vergetés.” A népi, munkás kádereknek kijáró gyanú fogadta tehát.

Különösen két ember részéről, akiket karikatúraszerűen rajzol meg, vígeposzi jelzőket társítva hozzájuk. Névtelenül beszél róluk, ám a korabeli irodalmi és sajtóviszonyokat csak kicsit is ismerők könnyen azonosíthatják mindkettőjüket. A férfit szürke sörte bajusza és szemüvege egyéníti, továbbá, hogy „esztétikának meg sok egyéb bölcseletnek volt professzora” – bizonyára az egyetemen. Ezért volt bátorsága odasziszegni még tíz esztendő elteltével is – ha nem túloz itt az ekkorra már főszerkesztő-helyettesé előléptetett emlékező –, hogy „maga mit keres itt? Miért veszi el a tanítványaim helyét?” Ő csak derülni tudott az efféle kérdéseken, nyilván gunyorosan mondja, hogy a feléje áradó atyai jóindulat és rokonszenv miatt. De okot adott erre az is – és itt jól ismert irodalomtörténeti anekdotákat ad elő –, hogy azonos „elítélés alá esett”, mint azok a huszoneves „nagyöreg” barátai, akik közül az egyik sikertelenül próbálkozott a tudós férfúnál az államvizsga dolgozatával, a másik pedig lépten-nyomon azt hangoztatta: „Nem az a baj, hogy öt esztendő hiába telt el az egyetemen, hanem az, hogy legalább ötnek kell majd eltelnie, hogy kiheverjem a tanultakat.” A néni, aki kolléganője s esetleg a főnöke lehetett, más okok miatt furcsállotta az újságírói megbízatást. A *Kóborló évek*ben az ő szövegét dőlt betűk különböztetik meg a többitől, így a zárójelbe tett elbeszélői megjegyzésektől is: „*Nem azért, hogy... De én magát komolyabb fiúnak. Hogysem beülni egy szerkesztőségbe, ahol ugye milyen hatások...* (Ezeket még ott alakígtatta maga is alig fél évvel azelőtt.) *Hanem most, hogy elvégezte az egyetemet, most kéne megmutatni. (Úgy na.) Most kéne elmenni egy gyárba dolgozni. (Vagy úgy.) Tudja, egy olyan nagyüzembe. Pár évet dolgozik, s közben megismeri a gyár problémáit. Az életet. Belülről. És megírja a nagy regényt. Maga írt már munkásokról, egyszerű dolgozó emberekről, magának ehhez vannak meg az eszközei.*” Az emlékező szerint az SZKP XX. kong-

[*Műhely*]

resszusa utáni évek szovjet slágerkönyve, Galina Nyikolajevna *Útközben* című alkotása lebeghetett példaként az aggódó nő szeme előtt. „Káderileg” pedig mintha úgy fogta volna fel, hogy ifjú kollégája talán már tíz esztendővel korábban is csupán azért törleszkedett a „vasas szakma” felé, sőt már harminccal azelőtt az apja is csupán azért lett kisiparos, hogy „mindezt a »jól helyezkedést« majdan egy irodalmi lap szerkesztőségében lehessen beváltani”. Az asszonyi aggodalmak tehát nemcsak amiatt nőttek meg, mert nem követte a szovjet példát, hanem legalább annyira amiatt is, hogy a gyár helyett egy szerkesztőséget választ, a nagyüzem élete helyett az irodaloméban akar elmerülni. Ami – úgy látszik – többek számára megbocsáthatatlan volt egy munkáskáder esetében

Mert hogy, túl a káderezéseken, annak számított, ahhoz kétség sem fér. Ezt emelte ki az 1964-ben kiadott, novellákat és elbeszéléseket tartalmazó első kötetének fülszövege, és erre utalt az előszó szerzője, Szócs István is. A vasúti munkásként kezdett életpályára, az ekkor szerzett élményanyag feldolgozására hivatkozik az előbbi, az utóbbi pedig a vasmunkás múltat azért hozza szóba, hogy kiemelhesse: „Szilágyi István a nem irodalmár, nem filológus író típusához tartozik.” A korszak uralkodó dichotomikus szerkesztésmódja szerint úgy állít itt szembe két alkotói felfogást, módszert, hogy nyilvánvaló, nem „a semleges vagy magánérdekűen szubjektív témákon való gyakorlatozás” kedvelője, a „minél több olvasásra, majd az írásra” való késztetésnél többre tartja a „gyakorlati” életben való próbálkozást. A szocialista országok, mindenekelőtt pedig a Szovjetunió példáját hozza fel arra, hogy „az írók, költők számát legalább annyira szaporítják mérnökök, munkások, tudósok, mint a »szaktanulmányokat« végző irodalmárok”. Meglepő ugyan, hogy ezzel – és így Szilágyi Istvánnal – kapcsolatban „autodidakta írókat” emleget, ám éppen hogy nem leki-csinyló hangszíval. Ugyanakkor nagyon is illeszkedik a némelyek által proletkultosnak, mások által zsdanovistának nevezett romániai magyar szocialista realista irodalomnak abba a rendjébe, ahol – ismét csak Osman szerint – nem az alkotó személyisége számít, ahol a származás, az előélet fontosabb, mint az író neve, individualitása.

Így számítottak rá a kritikusok és így a főszerkesztők is – ugyancsak Szócs István szerint, aki a harmadik novellás kötet, a *Jámbor vadak* elemzésének elején, a *Nevek, sorsok, álmok* című bírálatában (*Igaz Szó*, 1972/6) tér vissza kollégája pályakezdésére. Mintegy emlékezteti magát is, hogy annak idején Szilágyi Istvánnak sajátos szerepet szántak, mégpedig azt, hogy „ő legyen a nem sematikus sematikus író”. Azt várták tőle, írja meg azokat „az egészségtől duzzadó elbeszéléseket, novellákat, melyek ünnepi alkalmakkor leveszik a szerkesztőkről a »reprezentatív anyag« gondját”. Ha más lapoknál ez volt a remény és az igény, hogyne lett volna az kenyéradójánál, az *Utunknál*, ahol mindenekelőtt újságíróként számítottak rá. S a művészetirányítás lenini elvei szerint a hírlapírásnak még az irodalomnál is lelkesebben és hűségesebben kellett szolgálnia a hatalmi politikát. A publicistát az írónál inkább kellett hogy jellemezze az a „gyűlöletbeszéd”, amelyet Vári Csaba tanulmánya, *Az irodalomkritika mint hatalmi médium az Irodalmi Almanach című folyóirat tükrében* (lásd *A sztálinizmus irodalma Romániában*, i. k.) ismét Osmanra hivatkozva az időszak legjellemzőbb megszólalásmódjának tekint, és amelynek szókészlete javarészt a militarista, háborús retorikából származott. A két világrendszer hidegháborús küzdelmének lázától, a kommunizmus győzelmének hitétől, a szocialista ember fensőbbrendűségének tudatától áthatott ideológia az újságokat tekintette a propaganda elsődleges eszközének és terepének. A propagandisztikus célok kitűzésében és követésében pedig, úgy tetszik, nem volt, nem lehetett lényegi eltérés a különböző jellegű lapok között. Erről győzhet meg Vallasek Júlia tanulmánya is, *A gyerekkép alakítása a Gheorghiu-Dej korszak ifjúsági lapjaiban* (lásd *A sztálinizmus irodalma Romániában*, i. k.), amely a korabeli lapszerkesztés legjellegzetesebb vonásaként említi az „évforduló-érzékenység”-et. Már-már magától értetődő, hogy a hiva-

talosan megünneplendő jeles napok listája szinte semmi eltérést nem mutat attól, mint amit az *Utunk* évfordulós köszöntői alapján össze lehetne állítani. A szocialista Románia a maga mitológiáját itt is, ott is, a *Napsugárnál* csakúgy, mint az *Utunknál* úgy akarta megteremteni, hogy a nemzetközi ünnepek mellett folyvást ráirányította a figyelmet a nemzeti múlt évfordulóira, a társadalmi, az állami, de még inkább a pártélet kiemelkedő eseményeire. A nemzetközi nőnap, március 8-án, a munkásmozgalom május elsejei ünnepe, még előbb, áprilisban, Lenin születésének évfordulója, később, novemberben pedig a nagy októberi szocialista forradalomé mind-mind legalább vezércikkre érdemesültek, ha nem külön úgynevezett tematikus blokkra is. S ott volt aztán minden év utolsó hónapjában a köztársaság köszöntése, az 1918. december elsejei gyulafehérvári román nagygyűlésre emlékezve, augusztus 23-ánként az ország felszabadulásának ünneplése, s alkalmanként a nemzet megannyi hősenek, fejedelmének, politikusának, írójának kerek születési évfordulója. De a szocialista nevelés-oktatás fontosságát hangsúlyozandó elmulaszthatatlan volt júniusban-júliusban a vizsgákat, illetve a vakáció feladatait méltatni, szeptemberben pedig az iskolakezdés távlatait rajzolni meg.

E felemelő feladatok teljesítése alól az *Utunk* friss munkatársa sem bújhatott ki. Természetes volt, hogy a legkülönbözőbb publicisztikai műfajok művelője legyen, riportoké, jegyzeteké, vezércikké, glosszáké, kommentároké, tudósításoké. A laphoz kerülése előzményeiről és körülményeiről, aztán az ott töltött első évtized riportútjairól, kollégáival közös kiszállásaik különfélebb eseteiről szólva a *Köborló évek* épp egy olyan „kis színest” hoz szóba, amelyet már belső munkatársként iskolakezdésre „penderített”. Nem az írás témája emlékeztet a számára, hanem a sorsa. Az egy ideig, amíg nyomdába nem kerül, a többi kézirat sorsával egyező. Hogy stilizálásra olyan „bácsikához” – talán az olvasószervezőkhöz – utasított, aki szerinte életében le nem írt két épkezláb mondatot. Magát a műveletet, a kézirat esetleges – ilyen-olyan, mondatszerkesztési, nyelvhelyességi – hibáinak a javítását a szerkesztőségi zsargon „bajszelenolás”-nak nevezte. „Hányingeres” szó volt, s maradt ez Szilágyi számára. A másik, a „bummedli” nem kevésbé. Ez a fogalom szintén csak a beavatottak előtt volt ismeretes; a „valami nagy minőségű, sőt »horderejű« írás” jelölésére volt hivatott. Olyanokéra, amelyek – mondjuk – „viszik a lapot”. És ezek mi mások lehettek volna, mint a szocializmus szüntelen propagálói, a nemzeti múlt dicsőségének szószólói, a párt mítoszának folytonos teremtoi.

MOZDONYOK SÍPJÁN

A *Köborló évek* nem beszél róla, a szerkesztőség friss tagjára ki róhatott és rótt ki kötelező penzumokat, volt-e, s ha igen, hány flekk megírandó úgynevezett normája. Az el nem árult lapkészítési műhelytitkok közé sorolható az is, hogy kötelező volt-e kipróbálnia magát lehetőleg minden műfajban, és hogy bevonták-e mások cikkeinek olvasásába, kéziratkézésbe, külső munkatársak írásainak gondozásába és így tovább. Mindezek ismeretének hiányában csak feltételezni lehet, hogy első cikkei témáinak kiválasztásában nem maga döntött. Hogy nem ő jelentkezett szárnypróbálgatásait mindjárt a magasban kezdeni, az évfordulós megemlékezések ünnepi fenségében. Legelső cikke ugyanis annak a romániai munkásmozgalmi eseménynek, az 1933-as grivicai sztrájkknak állít emléket, amelyet – Vallasek Júlia hivatkozott tanulmánya szerint – a pionírlapok is rendre méltattak. *A símek másodperc szálain* (*Utunk*, 1963/7) önmagában is furcsa emlékéllítés, különös propagandája a proletár öntudat harminc évvel korábbi kinyilvánításának. A szinte napra pontosan rá egy évre íródott újabb cikkel, a *Vasutasok napjaival* (*Utunk*, 1964/7) együtt lesz aztán szokatlanul feltűnő. Közös a két írásban, hogy himnikus szavakkal a mozdonyt, mint „az első

[*Műhely*]

földi csodá”-t illeti, s nem Grivicát. Az előbbi megalkotását, mellőzve a munkásmozgalmi frazeológiát, a bibliai teremtéstörténet fordulataival írja le: a mozdony volt az, „amit a föld fémeiből gyúrt az ember”, „holt tárgy volt, melybe verejtékét öntötte életnek”. Egy év múlva „elsőszülött”-nek nevezi a mozdonyt, és bizonyosan volt, van abban valami kihívó, ahogy e vonathúzó erőgéphez, illetve amiből készült, az acélhoz kötötte, amit az agitáció és a propaganda parancsai szerint a párthoz vagy a marxista-leninista ideológiához kellett volna kapcsolnia. „A mozdonyokat építő munka – fejtegette 1964-ben – a maga arcára alakította az emberarcokat, s az acél a saját szilárdságára gyúrta az akaratot, új osztályt, új szemléletet formált, amely az öntudat, az egység addig ismeretlen fegyvereit kovácsolta ki, szegezte szembe a pénz, a tőke gépfegyvereivel.” Egy évvel előbb, az első riportban szinte úgy tűnik fel a mozdony, mint egy repülő, amelyik elvágta a kerekeivel „a földhöz kötöttség szárait, fölkapta s röpítette az embert”. E felemelő képekkel ellentétben maga az egykori munkásmegmozdulás a bemutatkozó írásban így szerepel: „Ugye hallott már akkor a grivicai sztrájkról? – próbálom szóba hozni a történelmi eseményt. – Hogyne. Emlékszem, országsszerte üldözték a vasutasokat. Ami ott történt, hallották, olvasták mindnyájan. Azt hiszem, ha szemtanú lennék, se tudnék maguknak újat mondani” – mondja egy idősebb munkás. A későbbi, a riport és a jegyzet elemeit szintén vegyítő cikk megszólalója ugyancsak egy öreg munkás: „Hát igen – kezdi – [...] emlékezetes napok voltak. A történelemkönyvek megírták Grivicát, harminchármat. A versek Roaitát. De van sok minden, amit nem írtak meg, ami velünk száll a sírba.”

Ennyi. Azaz a riportter meg sem próbál újat mondani vagy mondani. Mintegy magától értetődőnek veszi, hogy a jeles munkásmozgalmi esemény nem része a kommunikatív emlékezetnek, az utódok nem elevenítetik fel az epizódjait, nem osztoznak rajta, beszédüknek nem tárgya. De a kulturális emlékezet is legfeljebb a „ceremoniális kommunikáció” formájában őrzi az évenkénti ünnepében. „Képzeld el, amikor majd háromszáz ember lesz együtt a színpadon” – invitálják a riportert, és az ünnep mint pótlék jelenik meg, mint – ismét Jan Assmann szavaival élve – a ritualizált rutinok egyike. E két – a szerkesztőség által bizonyosan bummedlinek szánt – cikkben feltűnnek azonban olyan jellegzetességek is, amelyek az induló Szilágyi Istvánnak nemcsak a köz-, hanem a szépirodai munkáiban is mind inkább meghatározóvá válnak, stílusa karakterjegyeivé.

Az egyik, amit legelőbb a *Sorskovács* bírálója, Szilágyi Domokos hangsúlyozott (Szabálytalan kritika két fiatalról. *Igaz Szó*, 1964/9), a leírások „képekkel, hasonlatokkal” való fűszerezése, s amit G. Kiss Valéria erősített meg, a friss nyelvi fantáziával teremtett metaforikus alakzatok feltűnését rögzítve (Szilágyi István pályakezdése. *Alföld*, 1984/8). Az első, 1963-as „ünnepi” cikkben ez így mutatkozik meg: „Most harminc esztendeje elhallgatott a csattogás. Ott álltak a mozdonyok, ahol utolsó fűjt a gőzkalapács – mesélik fehér hajú vezetők. – Nem szaladt előre az ismert zúgás. Ijedten tapasztották a földre fülüket, akik messze voltak, s még nem tudták, mi készül. A föld hallgatott. Úgy szorongott benne a csend, mint fegyverek torkában a halál. Olyan volt, mint a nagy lélegzetvétel s ordítás közti pillanat, miközben pattanásig feszült üzemek gépterem-tüdeje.” E metaforikus beszéd két sajátossága ugyancsak jellemzi a szerző későbbi prózai alkotásait is: a megszemélyesítések gyakori használata ugyanúgy szembeötlik, mint az, hogy az azonosító képi elemet többnyire a gépi, tárgyi világból, a teremtett természet köréből veszi.

A másik jellegzetesség az írás „tematizálása”, a fogalmazás nehézségeinek, illetve az újságírás esetében annak a gyakori felvetése, hogy szóra bírható-e a riportalany, közvetíthető-e a szava, mi a feltétele a kettejük közötti párbeszéd létrejöttének, továbbá egy-egy műfajnak melyek a jegyei s követelményei. A *Vasutasok napjai* névtelen öreg munkása nem panaszként mondja ugyan, hogy a Grivicán történelemből sok mindent nem írtak meg, ami

velük száll a sírba, a szerző mégis olyan megjegyzést fűz hozzá, mintha a megszólaló elégedetlen volna, s a „kimondhatatlan, leírhatatlan érzések”-re gondolna. Ez a gondolat azonban a cikkíróé, őt foglalkoztatja, Nemes Nagy Ágneshez hasonlóan, akinek az *Elégiája* aforizmába tömörítette a nyelvvel való örökös küzdelem „Ne mondd soha a mondhatatlant / mondd a nehezen mondhatót” parancsát. Látnivaló, hogy ennek a viaskodásnak nincsenek történelmi-politikai okai s céljai, *A félig bevallott élet* s más esszék Csoóri Sándorétól eltérően nem rajzolódnak ki a (szólás)szabadság társadalmi, ideológiai korlátjai. Sőt, mintha a leírhatatlanság kinyilvánításával könnyű kibújót is lelne az évfordulás köszöntés kötelezettségének teljesítése alól akképp, ahogy *A képek erejét* méregető költő-esszéista tette, kifejtve, hogy „a kifejezhetetlen világ átélésébe” a költői kép kapcsolja be az olvasót.

A költői kép, a metafora, a hasonlat ezért nemcsak színesíti, gazdagítja a stílust, hanem meg is szabadít az agitációs beszéd sémáitól és patronjaitól. A nagy szavaktól, pártos közhelyektől vagy az ujjongás alkalmaitól egyébként is tartózkodik. A *Nyári brigád* – e megint csak bummedliszerű cikk (*Utunk*, 1963/29) – önmegszólító beszéde egyértelmű: „Az utóbbi hetekben a hirdetőtáblát is kerüted, hisz amit az mondhat, mind olyan távoli: hazafias munka, üdülés...”. Erre az állításra rácafol ugyan a cikk szereplőjéül választott – névtelen – „szemüveges fiú”, aki az új negyed építése közben jön rá, hogy „hasznos, amit csinálunk, meg hogy kell, nem beszélve arról, hogy tartozunk vele”, ám e cikkíróval közös belátáson, felismerésen túl nem jut el a megszokott frázisok ismételtetéséig. Nincs utalás se a *szocializmus*, se a *kommunizmus* építésére – mint ahogy, ha igazán figyelmesen, betűről betűre olvastunk, egy kivételével más cikkeiben se lesz. Mintha ezek a szavak hiányoznának a szótárából. Helyettük a *munka* (eredménye) s a *jövő* (távlat) szerepel. A záró képben így: „A csákányok, betonkeverők zaja tovahúzott, s ők maradtak, a gyerekek, fák, emeletek.” Hogy az újságíró mennyire óvakodik – Vári Csaba tanulmányából idézve – a „Szovjetunió által működtetett hatalmi konstelláció és kultúrmodell politikai elveihöz” kapcsolódni, azaz hogy mennyire nem az imperializmussal vagy a kapitalizmussal szemben állítja fel (a jelző nélkül hagyott) „mi társadalmunk” értékeit, erre a következő bummedlicikk, a nemzetközi nőnapot köszöntő *Ottbónná teszük a világot* (*Utunk*, 1964/10) talán még jobb példa. Az indításában van ugyan valami abból a Szilágyi Domokos által is szóvá tett „el-eltűzött líraiság”-ból, ami itt képi közhelyekhez vezet, a folytatás azonban azzal lép meg, amilyen távol kerül a korszak kívánta „ideologizált jelképiségtől” (lásd Sütő-Egeressy Zsuzsa: *Nőkép a Gheorghiu-Dej korszak reprezentatív női lapjában. – A sztálinizmus irodalma Romániában*, i. k.). Nemhogy a nőknek mint munkavállalóknak a szocializmusban kivívott egyenjogúságát dicsérné, de különbséget sem tesz a társadalmi rendszerek között, mondván, „a nő emancipációja a történelem folyamán beállott forradalmi változások függvényeként, tartozékként következett be”. Igazolásként sem a szokásos klasszikusok valamelyikét idézi – nincs cikk, később sem, ha türelmesen böngészünk őket, ahol egyáltalán előfordulna Marx, Engels vagy Lenin neve mint hivatkozási alap –, hanem az ókori Kelet egyik aforizmáját. „A férfi otthona a világ, a nő világa az otthon” – ezt a gondolatot készíti elő már az is, hogy a minden jelző – például: szocialista – nélkül szerepeltetett „lét értelme, az élet célja” magától értetődően az anyaságban jelölődik ki az „új emberléttel való továbblépés”-ben. Az anyakép igazán feltűnő, a korszak által elvártnál igencsak elütő vonását azonban a két évtizeddel korábbi, azaz 1944-es időkre utalva húzza meg. Ő, mármint az anya fogadta – írja – „a megtérő katonát”; a háború befejeztét ismét az otthon nézőpontjából és nem például a „felszabadító” katonáéból láttatva. A végén, mintegy el-lentételezésül, belefut ugyan egy tirádába – „Március 8: a harcostársak napja, a küzdő, dolgozó, felemelkedő nők harci ünnepe!” –, a zárlat azonban megint mellőzi a militarizmus mezeit. Arra szólítja fel az ünnepeket, hogy „virágaikat ültessék szét minden világ-

[*Műhely*]

részen, galambjaikat röptésék minden égtáj felé, tárt karuk örök tavasz öleljen, munkájukkal, mosolyukkal tegyék a világot az egész emberiség otthonává”.

A következő évfordulós írás a béke napját köszönti, s mint a címe is mutatja, messze eltérve minden szokványtól: az *Egy fiatal fánál* (*Utunk*, 1964/19) olvasható olyan metaforaként is, ahol a tárgyi elem, a béke azonosítására a fa képi eleme szolgál, ám inkább a stiliztikából ismert – Goodman használta – példázáshoz van közelebb. Azért is, mert a két elem között sem – az ikon jelölte – hasonlósági, sem – az index jelölte – okozati viszony nem áll fenn; a fa növekedése „minta”-ként szerepel, amelyen keresztül lehet utalni a háború óta eltelt húsz esztendőre. „A faiskola csemetéit tövestül kitepték a tankok lánctalpai – kezdődik a „kis színes”, nem nevezve meg a harci járművek hovatarozását –. Az éledő lombnak most húsz esztendeje, az ágyú-Heródesek által letarolt világban mostohább sorsa volt minden Krisztusokénál” – folytatódik a cikk, ismét szokatlan szimbolikával, a Bibliából kölcsönözve a nevet. A háború jellegére, igazságtalan vagy igazságos, honvédő vagy hódító voltára, a fasizmus vereségére, a szocializmus győzelmére később sincs semmi célzás – a mag, amelyből a fa kinőtt, „a Föld valamennyi sebét” hivatott „begyógyítani”. A hasznosság példáinak – májusfát törnek az ágaiból, lombjával iskolát avatnak, kőművesek bokrétnak tűzik stb. – fölvillantását követően a csattanó líraisága sem túlzó, kiváltképp nem pártos pátoszú: „Galamb tépi a lombját, s röpti felénk, át a húsz esztendőn, s vízi egyre messzebb tőlünk egy világháború szomorú emlékeit.” Az *Egy fiatal fánál* a közírói pálya emlékezetes állomása; ha lenne rá igény, antológiadarab lehetne ma is.

Mint ahogy – meglepő módon – mintaként szerepelhetne valamely válogatásban a gyászbeszédék között a *Mozdonyok sípján* is, amely a *Gheorghe Gheorghiu-Dej elvtárs emléke örökké élni fog a párt, a munkásosztály, a nép szívében* főcímet viselő lapszámban (*Utunk*, 1965/13), megannyi sirató szomszédságában jelent meg. Hogy mennyire más ennek a nekrológnak a szóhasználata, képi világa és hangoltsága, mint bármelyik többinek, azt mindenekelőtt a metaforikus azonosítás valóságalapja mutatja. Az, hogy – a hivatalos gyászjelentést idézve – „a romániai munkásosztály, a román nép hűséges fiának” búcsúztatását a vasúti központoknak azzal a „régis szokás”-ával hozza párhuzamba, amikor az utolsó útkra indulók tiszteletére valamennyi mozdony sípját meghúzzák. Nincs itt szó „roppant veszteség”-ről – a párt főtitkárának halála a köznapi munkásokét idézi. A szerző személyessége, a gyászhoz való viszonya is annyiban tárulkozik föl, hogy ő is megszólaltatta a mozdonyosípót „néhány ilyen alkalommal”. Hogy a mostani egy a sok közül, erre a későbbiekben is rájátszik, arról beszélve, a díszterem „oly sok megemlékezésnek, ünnepnek, közös elhatározásnak volt már részese”. Az a színekdochés eljárás sem a gyászoló megrendültségét jelzi, amikor a halottat a mosolyával jelöli meg. Azzal, amelyet oly sokszor látott a „mozdonyok homlokán száguldani. Szelet hasítva, előre törve, egyre mosolyogva” – merthogy ünnepnapokon a zöld ágak fonta arcképét a mozdonyok elejére rögzítették, és „így érkezett be felszabadulásunk tizedik, majd huszadik évfordulójának állomásaira”. Az ismétlés itt sem a gyászmunka kivételességét emeli ki, mint ahogy az sem, hogy „elevenen példaként” a „történelemkönyvek tüntető tömegeket ábrázoló képeinek valamelyik elmosódó arcát” jelöli meg. Épp így hozza emberközbe a halottat, épp azzal, hogy az elmúlás természetes folyamatának részeként szemlélteti – állíthatnánk, ha a nekrológ szocialista frazeológiáján („Ő mindenütt ott volt, ahol hazánkban a munkásosztály ügyéért ki kellett állni”) túl nem csigázná fel még a fantáziáját is. „Képzetelemben [...] sokkal régebben, évszázadokkal ezelőtt megkezdte a harcát. Ő buzdította felkelésre Horiát, szónokolt Islazon, s 1907-ben kaszát egyenesített” – írja, s ez a túlzás, mint a mesékben is olykor, lódításnak számíthat, mosolyra készítő. Hogy a befejező ihletett költői kép ismét a tömeget láttassa: „Fönt a hídon a tolatómozdonyok füstjében úgy hat súlyos-gyászos vonulásuk,

mint egy hosszan kifeszülő sötét zászló hullámozása, melynek fodrai rengő, hallgatag, me-netelő munkássorok”.

Ahogy a búcsúztató, úgy az *Írói tervem* is (*Utunk*, 1965/34) akkor mutatná meg igazán a szokottól nagyon is különböző voltát, ha idéznénk a velük együtt közölt vallomásokból. Szilágyi István azonban nemcsak a rendszerváltás után, hanem már előtte is tartotta magát ahhoz az elvhez, amelyet a Ceaușescu-diktatúra bukását követően nevezetes cikksorozata, a *Renegátlástanul* 6. részében (*Helikon*, 1991/36) Kántor Lajossal némiképp vitázva fejtett ki: amennyiben lehet, nem köti személyhez, szerzőhöz a citátumokat, nem akar méltatlanul lejáratni korosabb pályatársakat. Mert ahogy korábban a romániai magyar irodalomról értekezve állította (lásd Honnan – hová. *Utunk*, 1984/31), bármely „művészi szándék, törekvés csak a kor történeti összefüggéseinek ismeretében s azokba visszahelyezve érthető”. Csak e fenti elvhez igazodva csipegethetnénk hát gyöngyszemeket abból a sorozatból, amelyben a romániai magyar irodalom színe-java vázolta a terveit. A késztetést az sugallta, hogy – a lap 1965. július 16-ai számának főcímét idézve – elkezdődött „A győzedelmes szocializmus kongresszusa”. Az, amelyiken Ceaușescu lett Dej utódja. Mondani sem kell, hogy több alkotó talált „lelkesítő irányítást” „a párt főtitkárának jelentésében az irodalmi munka további eredményes kibontakoztatása érdekében”. Igaz, akadt humorosabb vénájú is, aki – mint Kányádi Sándor – azt ecsetelte, hogy „az igazat, a valót” szeretné írni, s „irányelvem is van hozzá, egybehangzó a Párt irányelveivel; több mint száz évvel ezelőtt álmodozott róla Petőfi Sándor: tegyük uralkodóvá a népet a költészetben, s uralkodni fog a politikában is”. Szilágyi István megint a példázást választotta: fasorokat, virágágysokat, magasban kószáló szelet emleget; az üzemépítés „zöldövezet”-ével példálózik. Aztán kevéske írói múltjával hozakodik elő, hogy rögvest a természeti szimbólumokhoz térjen vissza. Szeretné, vallja, „ha az eddigi novellacsemetek zsenge kérge alatt regénnyé duzzadnának az elkövetkező hónapok, évek élménygyűrűi”. A virágágysok meg azt mondatják vele, hogy „talán írni fogok verset is”. Az egy hasábos vallomás végén – mindenkinek ennyi hely jutott – furcsa ellentmondással vet számot: az író a múlt, a *tegnap* – legjobb esetben a *ma* – élményeiből él, és mégis a *holnapnak* kell szólnia. Ha ennek az igénynek nem lenne eleget – példálózik tovább –, akkor „hatása az esőben küszködő szökőkutak igyekezetéhez hasonló”. Sehol egy szó se pártról, kongresszusról, irányelvekről, szocializmusról – van viszont ismét egy kép, visszatérő, a zöld övezetről: ezt „az elmúlt évek tartályaiba gyűlt vizek öntözik, a levelek a ma széndioxidját lélegzik be, s kilehelt oxigénjük az épülő társadalom tégláit kell hogy keményre égesse”.

A következő, alighanem újra bummedlinek tervezett cikkében, amely a IV. KISZ-kongresszus alkalmából íródott, olyan kifejtett metaforával él, amelyik különböző változatokban a szépprózáiban is föllelhető. „Az ember élete számomra folyók vizéhez hasonló, mely a felső szakaszokon tépi a sziklákat, átvágja a hegyeket, itt a legáttetszőbb, legsebesebb, kristálytisza. A folyók eme szakasza felel meg az ember életében az ifúságnak – kezdi fejtegetni a *Jövőt ápoló gondolatban* (*Utunk*, 1966/12), majd folytatja: – S ha így van, hadd zúduljon habzón e robbanó erő azoknak a turbináknak a lapátjaira, melyeket bizalomból, gondoskodásból egy egész ország népe épít majd számukra.” Az ifúságról való gondoskodással „egy nemzet saját jövőjéért áldoz” – mondta előbb. Összhangban azzal, amit másutt is megfogalmazott, kerülve az öntudat, a hit, a lelkesedés emberformáló erejéről másoknál annyiszor hangoztatott szólamait, és meg sem kísérelve a kommunizmus horizontjának felvillantását.

Igaz ez azokra a cikkekre vonatkozóan is, amelyek ugyancsak valamilyen országos jelentőségű esemény alkalmából íródtak, ám amelyekben a metaforák nem takarják el a pártállami ideológia nyelvi kliséinek, szóvirágainak hiányát. Ilyen a Központi Bizottság

[*Műhely*]

és a Minisztertanács májusi határozatát mintegy kommentáló *Idők összhangja* (Utunk, 1967/22), amelyben a *Sorskovács* hőseitől jószerint már ismert gondolatokat ismét meg mintegy filozófiai alapvetésként. A középpontban a munka fogalma áll, amit elválaszthatatlannak tart az ember fogalmától. A mindenkori emberétől s nem a szocializmus neveltjétől, a proletár öntudatától – ezért állíthatja, hogy „minden kor azokkal a kulturális és civilizatorikus alkotásokkal mérte magát, melyeket saját hasznára és gyönyörködtetésére teremtett az ember, tehát az átalakított környezet, az arénák, utak, csatornák, városok, gátak rendszere jelentette az emberré válás mértékrendszerét”. Csak annyi marad az emberi létből értelemként – fűzi tovább a gondolatot –, amennyit a környezetén, önmaga formálásán munkálkodott. Majd, mintha az első kötetét ért támadásokat hátráná el ismét, arról beszél, hogy a becületesen végzett munka igen is bizonyos megnyugvást hoz. Szinte a tegnapi bírálóinak üzeni, mi sem bizonyítja jobban, hogy „titokban valóban jóleső érzés a jól végzett munka gondolata”, mint az olyan mondások: „veszettül hajtottunk”, „hullára dolgoztam magam”. Ha dolgozunk, megéri – közli, nagyon határozottan, és már aligha meglepetés, hogy a „fejlett országok példájá”-val hozakodik elő. Ott a munka termelékenysége teszi lehetővé az egyének anyagi, kulturális és civilizációs igényeinek legnagyobb mértékű kielégítését. Kimondatlanul is velük állítja szembe a „szocialista nemzetgazdaság viszonyai”-t – a jelző mellől hiányzik itt a nemzetre, országra utalás, miközben e megjelölés vagy minősítés, a „szocialista” a közírói pályának ezen a szakaszán mindössze háromszor ha szerepel még a szövegekben. Nincs ott az utolsó mondatban sem, amelyek a vasút metaforájával menetrendről és a – jelző nélküli – „építés állomásai”-ről beszél.

„...A szavakat a józanság színtelen stílusú mondatokba tereli, ha arról akarunk szólni, hogy ami *van*, és ami készül, az *mit jelent nekünk*” – a *Százezer próbának* (Utunk, 1966/6) ez a megjegyzése a Nagy Nemzetgyűlésnek a tudományos és kutatói tevékenységgel foglalkozó ülészakaszához kapcsolódik ugyan, de akár önjellemzőként is fölfogható. Önkritika inkább, semmint mentségkeresés, hiszen a hasonló eseményekhez fűzendő magyarázatoknak, fejtegetéseknek szinte lehetetlen elkerülniük a „meghaladott kérdések” és a hasonló fordulatokat, frázisokat. Talán ennek belátása fordíttatja újra a természet felé: „ama »lágyló« klasszikus, hegyeivel, vizeivel, felhős egével ezekhez az emberi törekvésekhez viszonyítva marad az örök nyugodt, alig változó képeret: benne az idő vetítőgépe egyre változtatja a képeket”.

Tömörebben és találóbban aligha lehetne jellemezni, mit hoz magával a metaforikus beszéd az újságíró pályájának kezdetén: olyan változtatott képeket, amelyek eleve színesebbé s érdekesebbé teszik a stílust, megóvnak az egyhangúságtól mind a magasban szárnyalástól, mind a közhelyek laposságától. Ezért állíthatja első monográfusa, Mester Béla (*Hatalom, ember, technika Szilágyi István prózájában*. Bp., 2004, Kijarat Kiadó, 54–55), hogy publicisztikája a lap más írásaihoz képest is „irodalmiasabb”, s hogy stílusa párhuzamosan fejlődik a szépirodalmi alkotásokéval.

„...ITT A DOLGOK BESZÉLNEK AZ EMBER HELYETT”

Az előbbiekről ugyan a *Kóborló évek* kissé másképp vélekedik, ám azt nem tagadja, hogy a riportutak során megismert izgalmasabb eseteket sokszor mint novellában, regényben megírandó élményeket tartották számon, a „többlépcsős élményfeldolgozás” példaként. Érthető, hogy a szépírást részesíti előnyben, innen tekint az újságírói munkára, úgy látva, prózája „nem a riporteri nekiveselkedésekből csapolt novellákkal nőtte el korabeli nyavalyáit, sutaságait”. Ez utóbbiakat a „fontoskodó, választékoskodó” stílusban és az imitt-amott felbukkanó szépelgésben jelöli meg – túl szigorúan önmagához. Amiatt is,

mert ezek a jegyek alig-alig pettyezik be a publicisztikáját, ha csak a fontoskodás esetében nem azt vette alapul, amiről már volt szó, hogy megannyi cikke fölveti az írás mint módszer és cselekvés dolgát. A „cikk, amint írja önmagát” képlete azonban több megoldást kínál, mint a párthatározatoké, évfordulós köszöntéseké. A „metanarrációs” eljárást fölösleges lenne – divatosan szólva – a posztmodern „felől” szemlélni, annál is inkább, mivel nemcsak az anyaggal való küszködésről győz meg, hanem a szerző humoráról, kalandos és játékos kedvéről is.

Legelső esetben ott, ahol a legkevésbé volna várható: abban a *választási napló sorozatban*, amely ugyancsak bummedlinek számíthatott, ám amelynek a beszéd- és szemléletmódja távolról sem teljesíti a korszak politikai-ideológiai „elvárásait”. Mindenekelőtt azért nem, mert a riporter szándékosan szakít mind az ellentétekre építő szerkesztésmóddal, mind pedig azzal a módszerrel, hogy a helyzetet leghitelesebben maga a riportalany mutathatja be. Mint később is oly gyakran, olyanokra bukkan, akiknek nem kenyerük a szó. Ha pedig, mint itt is, olyanokra, akik szeretik szaporítani, akkor, igen jellemzően, szükségét érzi, hogy megjegyzéseket fűzzön a bőbeszédűséghez. Érdekesnek mondja, hogy a közlékeny emberek egyik fajtája a „legnehezebben megfejtendő”, mert „erőtletetten könnyed” beszédmodorával „hivatástudatát, munkaszeretetét leplezi”. Ezt arról a sámsoni agronómuslányról feltételezi, aki viszont azzal hárítaná el a szereplést, hogy elcsépett „téma”, hiszen sok helyen írtak már róla, az *Utunkban* is. Hogy mégis ő lesz a kiválasztott, annak a közírói pályán okai és következményei vannak. Oka, hogy általa lehet példázni, ami a sorozat többi darabjának is kérdése: miként egyeztethető össze a hivatás és a magánélet. Következménye: falusi riportjaiban majd szinte megszállottan kutatja azokat a fiatal értelmiségieket, „akik nagy felelősséget igénylő munka, idegen környezet és nehéz életviszonyok közepette is helytállnak”. Mindenesetre az újságíró magával ragadja partnere könnyed stílusa, tréfálkozása – ám azért is, hogy így villanthasson fényt egy olyan falu állapotára, ahová a villanyt is nemsokára vezetik, s ahol, ahogy a lány mondja, „bezzeg amióta járda van, már a tyúkoknak sem tetszik a sár, mind ott sétálnak az ember lába alatt” (*Utunk*, 1965/10). A környezet és a magánélet rajza, ha csak nagy vonásokban is, de másutt is szerves része a sorozatnak. A városi néptanács kereskedelmi osztályának vezetőjéről például megtudható, hogy régebben a vasútállomás közelében lakott, s úgy megszokta, hogy furcsán érezte magát, amikor „csöndesebb negyedbe” került. A zaj, a mozdony síp hangja szinte megnyugtatóan hat rá, mert „csak azt jelzi [...], hogy az élet tovább zajlik, amíg én pihenek”. Egyébként a „csak úgy ötletszerűen” kérdező – azaz önmagát mintegy leleplező – riporter közbeszólásaira nem válaszol, „beszélgetésünk során több szó nem is esik közellátásról, mai munkájáról” (*Utunk*, 1965/8). A nagyváradi alumíniumkombinát főmérnökével látszólag még rosszabbul jár: ő az, aki a mérnökök típusait (a fehér köpenyest, illetve a gumicsizmásat) kategorizáló riporter töprengéseit „átszelve csak annyit mond: »Tudja, itt a dolgok beszélnek az ember helyett...« Kalória, atmoszféra, fordulatszám és köbméterek. Igen, aki a technika eme tolvajnyelvét érti, annak valóban beszélnek a dolgok alkotóikról.” Ez is egybecseng mind az újságíró, mind – már az *Agancsbozót* előtt is – a szépíró elbeszélő és beszéltető módszerével: szívesen használja egy-egy szakma tolvajnyelvét, ír le aprólékosan, tüzetesen, munkafolyamatokat, ez utóbbiakat szinte kizárólag az ipar ágaiból. Közben ugyanazon elmélkedik, mint az agronómus esetében: ott a bőbeszédűség, itt a szótlanúság mutatja-e alanya munkaszeretetét és magabiztosságát (*Utunk*, 1965/9). Tulajdonképpen a munka körülményeinek vidám ecsetelésével is kitűnik az a riport, amelyik a néptanács egyik vezetőjét szólaltatja meg, aki szintén jóval kevesebbet beszél, mint amennyit a riporter elmélkedik vagy inkább elménckedik. Azon például, hogy a saját ügyében ő maga is a legkülönbözőbb időkben járt nála, „palaszürke reggelen és

[*Műhely*]

lucskos őszi éjszakán”. És hogy a „legkonokabb előszobázók” szerint is „mindennemű foglalkozások közül – mint teszem azt: a bűvár, a berepülő pilóta, az úrhajós, a mélytengeri kutató, aknász, trapézművész és kardnyelő szakmája – a lakásügyekkel foglalkozó néptanácsi alelnök mestersége a legnehezebb, legfárasztóbb, legvesélyesebb, azaz: a legkevésbé irigylésre méltó”. Eljátszadozik a szerző azzal is, hogy ha „pozitív hőseinkről általában le szoktuk írni”, milyen remekül állják meg helyüket a termelésben, akkor miért ne lehetne megírni az államapparátus pozitív hőseit. Az alelnök végül azzal hárítja el a hangzatos, „hihetetlen erkölcsi erő”-ről szóló dicséreteket, hogy „nem, elvtársam, most már nem kell annyi” bölcsesség, türelem, s hogy „a kérvényező, az előszobázó mind: főszereplő. A saját ügye főszereplője.” Ám hogy a kérvényező gyanússá is teheti magát, ezt szellemes megoldással érzékelteti az újságíró. A cikket mintegy keretbe zárja az „aláírás” – hiánya. Már az elején közli a riporter, hogy a végén ne keressék a nevét, mert senki se mosná le róla, hogy „csupán jól felfogott érdekebben halmoztam föl ide valamennyi lehetséges epitheton ornanst”, ám nemcsak az övé marad el, hanem az alelnöké is, mert a lakáskiutalásokon „nem is mindig olvasható ALÁÍRÁSA” (*Utunk*, 1965/7).

Hogy az írás nehézségei a szűkszavúságból (is) adódnak, ezt a korai cikkek közül az is témává emeli, amelyikre később majd a második prózakötet, az *Ezen a csillagon* egyik hosszú elbeszélése, az *Értéktöbblet* épül. A *Hajók és emberek* (*Utunk*, 1964/12) miközben szakszerűen bemutatja, folyamatról folyamatra leírja, „hogyan készül a hajó”, aközben olyannak láttatja a tartományi pártkonferencián is megdicsért galaci újtó öntő technikust, mint akinek „nehezére esik a saját munkája jelentőségéről, az eredmények szám- és pénzübeli nagyságáról beszélni”. De nincs ez másképp a *Hegyek, vizek, emberek* (*Utunk*, 1964/31), illetve egy későbbi novella, a *Dermes* történetének vázául szolgáló *Arany a felszínen* (*Utunk*, 1965/29) esetében sem. Az előbbi egy csupa ideg ifjú költő és egy nyurga ifjú író élménygyűjtő útjának színes leírása, amelyhez a háttérrel egy Suceava tartományi fakitermelési vállalat, de még inkább a vad Beszterce és a tutajozás adja. Az író alighanem a publicista alakmása, akit éppúgy elbűvölnek a hegyek, vizek legendái, mint a tutajépítés fogásai. A fák kivágása, az „esztelen pusztítás” viszont inkább foglalkoztatja, semmint nyugtalanítja még – szemben azzal, amit Mester Béla állít a monográfiájában (i. m. 56–57), hogy a kisprózák sokszor drámái, így úttörő módon vetik föl a tájak pusztítását, környezet és ember viszonyát. S itt is van olyan hely, amelyik az *Agancsbozót* terepét idézi a hegyeivel, „ahol máig nem járt balta”, s ahol a fenyők megöregednek, négy-öt száz évet is megérnek, lábukon pusztulnak el”. „A természet türelmesen alkot, furcsa szemérmességgel minden sebet behegeszt a hegyek mellén, mielőtt újra feltárná mélységeit – írja az aranyérc bányászásáról, s ez valóban környezetvédelmi szónoklatként hat, főleg a folytatásában: – Az ember egyik napról a másikra roppantja szét ezt a harmóniát: letarolja az erdőt, félretaszítja a sziklákat, mögéjük betonfészket épít a gépeinek.” Hogy az eltökélt beszéd, határozott kiállítás nem minden esetben jellemzi, ezt a *Modern legenda* tanúsíthatja (*Utunk*, 1967/47). Orsova eltüntetését, a vaskapui vízi erőmű fölépítését előbb paradoxonokkal illeti, „békést megrázkódtatást, gyarapító katasztrófát” emlegetve, majd a jövő ítéletén töprengve úgy sejtí, „megértenék, hogy e kor embere sokkal többre tartja erejét, sokkal többet vállalt, mintsem azon gondolkodhatna, hogy egy városkát tízezer emlékekkel elsüllyesszen-e”. A maga idejében más talán nem is lehetett mondani, úgyhogy ha az említett cikkben az arany útját követve az „acélserétek bombazáporában péppé” oldódott ércről, a zagvízről vagy a habképzőkről kezdett beszélni, akkor az ismét fölfogható volt menekülésnek is. Menekülésnek a tolvajnyelvbe – a pártzsargon elől.

Az ettől való szabadulás szándékát nem csak a már szóba hozott hiányok, nevek, jelzők, megnevezések, jellegzetes szófordulatok elmaradása, kiiktatása mutatja, s nem is csak

a szófukar alanyok szaporasága. Egyik partnerével ki is mondatja, hogy nem nagyon hisz azokban, akik „sokat beszélnek arról, hogy ilyen meg olyan elhivatottságot éreznek egyik vagy másik pályára”. „Nincs itt semmi szépítenivaló” a *Mi ébredünk legkorábban* (*Utunk*, 1966/52) agrármérnöke szerint, akinek őszinteségét ugyanúgy a magabiztosságnak tulajdonítja, mint más esetekben a bőbeszédűséggel, illetve a szűkszavúsággal kapcsolatban tette. Az agronómus névtelensége egyébként felvetheti az újságíró névadási gyakorlatát; azt, hogy nincs belső indoklás és magyarázat arra, mikor szerepel valaki a teljes névvel, a fél- vagy a teljes monogramjával, illetve anonimként. Az semmiképp sem állná meg a helyét, hogy az utóbbi formákkal védeni akarná szókimondó alanyait – több méltatott alakjának kilétére sem derül fény. Úgyhogy ezek a vegyes és kiszámíthatatlan megoldások is fölfoghatók úgy, mint az írással való kísérletezés mintái, látható ujjgyakorlatok. A személyek, de nemcsak ők, a helyek nevei is sokszor némák – a dolgok azonban csakugyan mindig beszélnek.

Ezért is hiányozhatnak a műfaji sokféleségből a portrériportok, pedig az az egyetlen, az *Irigy tisztelettel* (*Utunk*, 1967/11), amelyik a nyolcvanéves temesvári professzorról, Bakonyi Kálmánról készült egyenesebb és szigorúbb vonalvezetésű, mint az írások többsége, ráadásul a tudós sorsának állomásait végig követve azt állapíthatja meg, kiemelve, hogy a szaktudását és a megvesztegethetetlenségét „mindenkoron” megbecsülték. Az esetriportok, az *Ezerarcú igazság* című sorozat darabjai talán azért nem nevezik néven alanyaikat, mert törvényszéki tudósítások, mint az első darab címe is mutatja, *Jelentéktelen ügyekről* (*Utunk*, 1966/12), tyúkpörökről, zaklatásokról, gyermekelhelyezésről, két zsák derce ellopásáról s egyebekről. A tudósításokhoz jogtörténeti példákat csatol, talán azért is, hogy ha például azt hozza fel, Angliában a XVI. századtól a lopást akasztással büntették, vagy hogy Villon korában a párizsi „többszintű” akasztófának a legfelső ágán lógtak a tolvajok, nos, akkor mi sem tartjuk aránytalanul és igazságtalanul azt az ítéletet, amelyet a szerző amúgy helyesel, hogy öthavi szabadságvesztést kapott valaki, holott csak egy biciklit tolt el valahonnan.

Visszatérve a személyek és a dolgok megnevezéséhez: érdekes módon a falusi helyszíni írásaiban mintha fordított volna a helyzet, noha a települések se minden esetben azonosíthatók: az alanyait viszont szinte mindig teljes névükkel szerepelteti, miközben a tárgyi világ, a dolgok megnevezése nem vonzza. Falvai nem néprajzi különlegességek, mutogatni való skanzenek, furcsa eszközökkel – a paraszti munkáról, ha csak nem a szüretéről, szinte szót se ejt, az értelmiség „helytállása”-ra szánja a legtöbb sorát. Erre példa a *Kóborló évek* is idézte *Tiszta vizek csobogása* (*Utunk*, 1963/44), ahol egy kalotaszentkirályi „ismerős” tanárnő az alany, s a fonók mellett, mintegy mellékesen, szóba hozza azt is, az őszi betakarítás idején nem várhatja a gyerekektől, „hogy jöjjenek, mind kint vannak a mezőn”. Az *Életmód* (*Utunk*, 1965/20) már összegző igényű értekezés: értelmiségi kategóriák szerint tárgyalja, „a kulturális megnyilvánulások szervezésében és irányításában” ki milyen s mekkora szerepet vállal. Az orvosok, agronómusok és a középkáderek aránytalanul kevesebbet, mint a „tanerők” – s itt a névadás gyakorlata sem más, mint általában. Monogramokat használ, „egyik” faluról beszél, talán hogy előkészítse általánosításait, a végkövetkeztetését. Valóban nehéz elviselni a „vidéki életet” – jelenti ki –, „ha céltalanul éli, ha nemes szenvedélye sincs, ha nincs valami különös érdeklődési területe az értelmiségnek. Gyűjtsön madártojást, bogarat vagy könyvet, méhészkedjen, vadásszon vagy faragjon, írjon verset, gyűjtsön népdalt, vagy tanuljon gitározni, tehát csináljon valamit, egyszerre indítsa be valami értelmes-hasznos-szép tevékenységgel az önmagával szembeni igények motorját, és akkor a környezetével, a faluval szemben is »igényeket« támaszt.”

Hogy a gyógy mód nem minden esetben válik be, ezt a talán legkritikusabb hangvétellő riportja, a *Tanügyiek gondja falun* (*Utunk*, 1967/12) tanúsítja. A Zilah-Nagykároly vasútvo-

[*Műhely*]

nalhoz közeli falvak, Balla, Kraszna, Szilágypanit és Harakla pedagógusainak panaszait tolmácsolja, „a káderek állandó vándorlását”: „két végzett tanáron és az igazgatón kívül két év leforgása alatt... kicserélődött az egész tantestület”. A tantermek gyenge fűtését teszük szóvá, s hogy a ők maguk fa helyett fajegyvet kapnak, amivel ha vásárolni akarnak, „a fa hazaszállítása kétszer annyiba kerül, mint a tüzelőanyag maga”. Sérelmezik, különböző alkalmakkor velük másoltatják a tsz-tagság névsorait, „nem is megkérve, hanem fölszólítva őket”, viszonzásul még fogatot sem mindig kapnak, ha az öt kilométerre levő központi iskolába kell gyűlésre menniük. S a vezetők válasza? A néptanács titkára a „bizony, bizony, vannak még nehézségeink” hangnemben beszél, „nagy általánosságban”, merthogy „nem tételezte fel rólunk”, hogy „kint jártunk” a helyszínen. Ez a személyes szemle, tapasztalatszerzés az újságíró anyaggyűjtési módszerére is rávall. Van, amikor a személyes érintettség vagy érdekeltég csak közvetve mutatkozik meg. Mint a közírói pálya talán legszínesebb és legigényesebb darabjában, amely *Körkép-vázlat egy faluról (Utunk, 1965/48)*, s amelynek címbeli községéről, Magyardécséről csak akkor derül ki, hogy ott van a szerző nevének munkahelye, ha ismerjük a kicsit később közölt hangulatképet (Autóstoppal a Horea úton. *Utunk, 1966/1*), ahol is a szerző elárulja, a Horea úton lakik, „de a Cafe-Barban költöm el azt a pénzt, amit a feleségem Magyardécsén keres”. Ha monográfiát írnék, ha szociológiai tanulmányt, ha szokványriportot, ha közgazdasági tanulmányt – tördeli e feltételezésekkel fejezetekre a cikket, hogy aztán a történelmi múltat is faggassa egy kicsit, de a tájleíró, lírai sorokról se feledkezzék meg a végén. Éppen e játék, a különböző műfajokkal, végső soron az írással való kísérletezés teszi üdévé, élvezetessé a körkép-vázlatot. A szellemességre, szójátékra, egyúttal talán még a cenzúrát is célba vevő metaforikus stílusra csak egy példa: „Mint minden riporternek, nekem is szükségem volna egy riportalanyra, akibe beoltsam okos kérdéseimet, s figyeljem, milyen válaszokat hajt, és ezeket lehetőleg anélkül, hogy megmetszeném, idejegyezzen.”

A címében beszédes *A freskót nem lehet megfesteni (Utunk, 1965/23)* is az írás vagy inkább az alkotás lehetőségeivel bíbelődik. A modern képzőművészetnek „a sok torzító *non* jelzővel körülhatárolt” részére hivatkozva szemlélteti, miért leírhatatlan az új üzemek mérész „szín- és vonalkezelése”. A „kilométeres beton- és vasfurcsaságok”, a „különleges tartályok acélkupolái”, rakétalépcsőkhöz hasonlító porszívó- és hűtőberendezések, a „csepergő szikrarajok” valóságghű bemutatása lehetetlen. A realizmussal szemben a (neo)avantgárdra szavaz, mint aki meggyőződött róla, hogy a *non* jelzős művészet „megálmodott valamit – egy korszakot –, egy valóságot, amely az úgynevezett modern művészet minden torzóján, formai irracionálisán racionálisan tesz túl formában”. A nehezen meghatározható műfajú cikk innen jut el, az egyik fémfeldolgozó kombinát, valamint a fonó- és szövőgépeket gyártó Unirea gyármányainak említése, különböző gépek „tolvajnyelvi” felsorolása után a szerző váratlanul vallani kezd: „Nehezen barátkozom” – állítja, s hogy ez miért tartozik az olvasóra, annak sajátos magyarázatát adja. Eszerint ha csak teheti, olyan üzembe megy, ahol vannak régi ismerősei, mert különben tolakodónak érez minden (tovább)kérdést, „a tárgyilagos tényrögzítést nagyképszerűségnek találom”. Még a gépeket sem meri megérinteni, s ez a „furcsa, szorongó érzés” abból ered, hogy nem látja „a gép a szerszám kezelőjét túl a falon”. Mindez inkább hat újságírói ars poeticának, külön betétnek, mint nélkülözhetetlen szerkezeti elemnek. Ez fogadtathatja el, hogy a cikk végén mintha Szabó Lőrinc nyomában járva latolgatná, lehet-e az író „hasznos akarát”, „vajon nem tesznek-e többet az itt dolgozók nálánál mindazért, ami épül, újjáformálódik, alakul”. E töprengés személyességét hitelesíti, hogy pár sorral elébb, némi megszorítással, magáról is mondhatta volna, amit egy bizonyos T. J.-ről közölt. Hogy otthagya a középiskolát, úgy szökött el hazulról, mert a szakiskolában ruhát is kaptak, és a szülők segítsége nélkül

tanulhatott. „Ma mindez oly távolinak tűnik” – emeli ki, s ez a röpké múltidézés folytatódik majd abban a cikkben, amelynek szintén vannak ars poetica-szerű elemei, de fölfogható nemzedéki számvetésnek is.

A *Számadásunk van a világgal* (Utunk, 1967/52) Szilágyi István életfelfogásának és önszemléletének talán legfontosabb publicisztikai összefoglalása. Újfént hangsúlyozza, amit korábban is nemegyszer, hogy egy ország, egy társadalmi rendszer életében mindig a bőség és a civilizáció magasabb foka jelenti az értelmet és az értéket, nem először téve hozzá: „ez pedig a mi viszonyaink között a jövő”. Szintén nem új gondolata: a növekvő jólét és szellemi szint egyre több munkát, szorgalmat, „tehát küzdelmet követel”. A jövő után a munkáról való eszmefuttatása megint oly annyira ismerős, hogy akár felfogható úgy is, mint újabb széljegyzet, igazolás a Juhász Gyula-vers, *A munka* kezdő soraihoz: „Én őt dicsérem csak, az élet anyját, / Kitől jövődő győzelmünk ered, / A munkát dalolom, ki a szabadság / Útjára visz gyász és romok felett.” Amit viszont a nemzedékükről mond, abban ott a – nem biztos, hogy az egész korosztályra érvényesíthetően – a büszkeség, szinte szóról szóra úgy s azért, ahogy az *Idegen szavak szótára* határozza meg a self-made man fogalmát: a publicista is eltökélten hiszi, hogy önerejéből érvényesülő ember: azok közül való, aki a maga munkájával, tehetségével szerzett társadalmi rangot, tekintélyt. (Igaz, a szótár még azt is hozzáteszi, amit ő sohasem érdemesít figyelemre, a vagyont.) Nyilván magát is a „tékozló fiúk” közé sorolja, aki tizenöt éves korában világgá ment, s otthonra talált, iskolában vagy munkahelyen, „örökbe fogadta őket a világ”. Amit hozzátesz – „Mindehhez pedig arra volt szükség, hogy az egyéni képességek határozzák meg a pályákat, s hogy a képességeknek, tehetségnek tere legyen” –, az nemcsak az önszemlélet miatt lényeges, hanem a (szocialista) korszak megítélése miatt is. Kimondva, kimondatlanul is azt állítja ugyanis: a (szocialista) társadalom segítője, ösztönzője, nem pedig gátlója, akadályozója volt a tehetségek érvényesülésének. Egy az írásaikkal kapcsolatos eszmefuttatás után – miszerint nincs jelen bennük a gyöngédség, a szeretet; konokság, határozottság, komor küzdelem jellemzi hőseiket – ki is mondja: azok a lehetőségek, amelyekről apáik álmodtak, „nekünk valóság, vágyaink alapja, álmaink talaja”. „Mert mi új, más lehetőségeket álmodunk, melyekhez csak magunk törhetünk utat” – kezdi magyarázni, hogy a csattanó egyszerre szólaltassa meg az elégedetlenség és a bizakodás hangját: „...a jövő számára örök félkész áru a világ.”

E félkész világ azzal árulja el, bár erősen leplezi, magát, hogy alig vesz tudomást a népek, nemzetek együttélésének, múltjának és főleg jelenének gondjairól. És a nemzetiségi létről, a magyarságéről. Szilágyi István publicisztikájából is zömmel hiányoznak azok a hivatkozások, utalások, célzások, amelyek az önazonossággal volnának kapcsolatosak, kiváltképp a kulturális identitás, az iskoláztatás, az anyanyelv használatának gondjaival. Nyilván fölvethető, de számon nem kérhető, hogy például a *Táguló dimenziók* (Utunk, 1967/45) nem festett-e idilli képet az RKP dokumentumait emlegetve „az ország közigazgatási-területi megszervezésének javításáról”. De felvethető az is, noha érthető, hogy két történelmi témájú cikkében is miért hallgatja el a tényeket, a félkész világról miért féloldalasan tudósít. A cenzúra miatt is, nyilván, de – bármily meghökkentő – nemzeti(ségi) önérdékünkéből is. Az *Együtt negyvenezren* esetében (Utunk, 1968/22) az 1848-as balázsfalvi Nemzeti Gyűlést úgy látatja, mint amikor „áradt Erdély jobbágy sorú népe tanítói hívására sorsáról határozni”. Pedig itt a beszámoló a nép elé tett „román” jelzővel lenne hiteles, akárcsak Avram Iancu és Simion Barnutiu megnevezésekor, akik nem általában „az erdélyi 1848-as forradalomnak” voltak a vezéralakjai, s politikai akcióik sem általában „a nemzeti és társadalmi jogok elismeréséért” folytak. Mindenek ellenére a régtől ismerős „kendőzött” történetírás hagyományait követve „Maurer elvtárs”, az ünnepi beszéd tartója is „egységes

[*Műhely*]

harc”-ról szónokolt, az „elnyomott nemzetiségeknek a közös ellenség elleni közös akciók”-ról. A megemlékezés szellemében idézhette így a cikk is Iancu szavait: „A mai és a jövő magyar nem beszélhet a román nélkül, s a román sem a magyar nélkül”, mert „a természet egyazon hazába helyezett bennünket, hogy együtt verejtékezzünk műveléséért és együtt élvezzük gyümölcsének édes ízét”. S valóban, az egykori gyűlés résztvevői esküvel fogadták „az összes erdélyi nemzetek” megbecsülését, és Iancu csakugyan azt szerette volna, egy ideig, ha Erdély a nemzeti nyelvek egyenjogúságát tiszteletben tartó „foederatus status”-sá alakul. De mára már Barnuti szavai hatnak jóslatokként. Nem a svájci példára hivatkoznak. Sem amikor így mutatta be Erdélyt: „a mi hazánk a természettől magas falakkal övezett vár, amelyek nélkül a pannóniai mezők magyarjai mezei nyulakként ki vannak téve az ellenség támadásainak”. Hanem a következők: „ha nem lesz unió, megszakad az erdélyi és pannóniai magyarokat összekötő kapcsolat, és az erdélyi magyarok természetesen lassan el fognak enyészni” (lásd *Erdély története*, III. Szerk. Szász Zoltán. Bp., 1986, Akadémiai, 1363–1364). Az *Érzelmi együtttható* (*Utunk*, 1968/28) az ünnepekkel kapcsolatban a hagyományok tiszteletben tartásáról értekezik, a „sajátos jegyek” őrzéséről, a szavak, a nyelv ápolásáról. Erre alapozva fogalmazza meg nem a tényt, inkább az óhajt: „ezek a népek, románok, magyarok, szászok, székelyek, melyek ugyan ejthetik másként a szót, ruháik színe, díszé emlékeztethet különböző eredetekre – és ez ahelyett hogy sértene valakit, büszkévé teszi ennek az országnak minden honpolgárát, hiszen a hagyományok sokfélesége is egyfajta gazdagság, ritka szellemi, kulturális gazdagság, melyet hangsúlyozni, ápolni, fönntartani, védeni vagyunk hivatottak”. A végén azzal ad nyomatékot óhajlásának, hogy a „társadalmi igazság eszméjének következetes érvényesítését” „a szocialista társadalom összes tagjai közötti teljes egyenlőség eszméjé”-vel azonosítja.

Megjelenik s mindjárt fel is tűnik itt a „szocialista” jelző, amely nem fosztóképzőként van jelen – ahogy a nyolcvanas évek Magyarországon a demokráciához kapcsolva szellemesen állították –, hanem inkább, ha lenne ilyen, óhajtóképzőként. Mint ahogy ilyen szerep tulajdonítható a balászfalvi beszámolóban feltűnő, a rendszerre utaló „szocializmus”-nak. S ilyen, a „szocialista jelen” összetételben az *Egy tanoda-évfordulón* című cikkben is (*Utunk*, 1971/44), ahol egykori, otthagytott iskolájára, a zilahi líceumra emlékezve idézi fel, hogy amit Ady alma matere sohasem ismert, „az a nemzetiségi vagy felekezeti elfogultság: büszke volt demokratizmusára: padjaiban románoknak, magyarnak, svábnak, zsidónak mindenkor helyt adott”.

Ez a cikk már abból az időszakból való, a hetvenes évek elejéről, amikor – ahogy ezt a dátumok is jelezheték – az újságíró mind ritkábban fogott tollat. Nem azért, mert a pártosság szelleme, szellemtelensége mind inkább terjedőben volt – annyira, hogy a lapja is, ahol második ember volt, főszerkesztő-helyettes, ennél fogva akarva-akaratlan közvetítő a párt és a szerkesztőség között, ilyen táviratok továbbítására, közlésére kényszerült: „Biztosítjuk Önt, tisztelt Nicolae Ceaușescu elvtárs, hogy a jövőben is hozzájárulunk az új, szocialista művelődés gazdagításához és fejlesztéséhez, az egész nép erkölcsi-politikai egységének megerősítéséhez, közös hazánk, Románia Szocialista Köztársaság felvirágoztatásához. UTUNK” (1971. június 25.). A lassú visszavonulást és a szépírást felé fordulást jelzik a ritkán ugyan, de mégiscsak megjelenő kritikái, méltatásai. A Sütő András regényének (*Anyám könnyű álmot ígér*) egy részletét dicsérő *Idézetek* (*Utunk*, 1968/33), amelyben igen fontos alkotás-lélektani és művészetpolitikai gondolatokat fogalmaz meg. A visszasságok felismerése, felismerhetősége is történelmileg determinált – állítja, hozzátéve, hogy „a szó kimondhatósága, a tények feltárhatósága mindenképpen az”. Nincs ellentmondásban ezzel, amit az *Időálló időszerűség*, ez az alkalmi, Ceaușescunak az irodalom feladatairól szóló beszédét kommentáló cikk állít (*Utunk*, 1971/29) – anélkül, hogy a párt főtitkárát néven ne-

vezné. Amin – szemfájdítóan figyeltük – publicisztikájának más darabjaiban sem változtat. Az állítás tehát: „az író egyebek mellett a közállapotokról való véleménymondásra, a közszellem befolyásolására, a társadalmi felelősségtudat ébren tartására is hivatott”. Mintha már ennek a szolgálatnak a szellemében írta volna az ismét csak beszédes című jegyzetet: *Anyanyelv és lelkiismeret* (*Utunk*, 1971/15), azt vetve föl, élnek-e a szülők az anyanyelven való tanítás lehetőségével. Az pedig jelnek beszédes, hogy ez idő tájt szánja el magát tanulmányt írni a lap „Olvassunk együtt” sorozatába *Tinódi Lantos Sebestyénről* (*Utunk*, 1971/20). Könnyű fordulat, de ide illő, hogy *Miből lesz a cserebogár?* még színházi szemlével is próbálkozik (Megcsappant kedv, taps, várakozás. A kritikus beteget jelent. *Utunk*, 1972/6), és éppen a kolozsvári társulatnak az ezen a címen futó előadását figurázza ki. A szerző, Méhes György számára bizonyára emlékezetes maradt a kritikai példázat: a darab „előadásán körülbelül úgy fest a tíz színész erőfeszítése, mintha egy megyei mezőgazdasági tanács mérnökkarát odaállították volna – hogy a darab dimenziójában maradjunk – legnagyobb dologidőben szárazbabot fejteni”.

Nemcsak a kritikus jelentett beteget, hanem az újságíró is. A főszerkesztő-helyettes nem jelenthetett. Új erőre kapott ellenben a regényíró. Hogy így lesz, sejtette már a *Hajdan volt jajdoniak* kis színese (*Utunk*, 1971/25), apró részlet abból a regényből, amelynek megírásához – a *Köborló évek* számol be róla – valamikor hetvenkettőben látott neki. A *Kő hull apadó kútba*, az 1975-ben kiadott könyv – aligha a visszhangos sikere miatt – aztán mintha elfeledtette volna vele a közírói teendőit. De, jó ideig, tán még azt is, hogy munkásújságíróként vágott neki a pályájának.

